e*forum

Píše Alžběta Peštová

(E*forum, 31. 07. 2024)

Mluví-li se o vídeňské moderně, není jméno **Richarda Schaukala** zmiňováno v první, ale obvykle až ve druhé řadě širšího okruhu jejích aktérů. Řada Schaukalových literárních současníků, kteří stejně jako on pocházeli z moravského regionu, a jejich rozsáhlá tvorba a postavení na poli literatury a kultury kolem roku 1900 stále čeká na důkladné vědecké zpracování (za všechny jmenujme Jakoba Julia Davida nebo Karla Hanse Strobla). O díle a osobnosti Richarda Schaukala naopak v posledních třiceti letech vyšly rovnou tři monografie i řada samostatných studií (srov. monografii Claudia Warum: *Richard von Schaukal als Kritiker und Übersetzer aus dem Französischen*. [Richard von Schaukal jako kritik a překladatel z francouzštiny] Dizertace. Universität Wien, 1993; Dominik Pietzcker: *Richard von Schaukal. Ein österreichischer Dichter der Jahrhundertwende*. [Richard von Schaukal. Rakouský básník přelomu 19. a 20. století] Würzburg: Königshausen & Neumann 1997 nebo Libor Marek: *Die Erfahrung der Moderne im Werk Richard von Schaukals*. [Zážitek modernity v díle Richarda von Schaukala] Zlín: VeR-BuM, 2011).

Richard Schaukal (1874–1942) na sebe jako literární autor upozornil již v 90. letech 19. století svými básnickými sbírkami *Tristia* (1898) a *Tage und Träume* [Dny a sny] (1899), v nichž se prolínají básnické směry přelomu století (dekadence, novoromantismus, estetismus). Po roce 1900 upoutaly pozornost literárního světa jeho překlady Verlaina (*Verlaine-Heredia*, 1906); dodnes se opakovaně vydává Schaukalův krátký román *Leben und Meinungen des Herrn Andreas von Balthesser, eines Dandy und Dilletanten* [Život a názory pana Andrease z Balthesserů, dandyho a diletanta] (1907). První světová válka předznamenala rostoucí politizaci autora, který zpočátku stejně jako mnozí jiní veřejně vyjadřoval nadšení pro válku (srov. básnickou sbírku *Kriegslieder* [Válečné písně] 1914/15) a po rozpadu monarchie zastával stále více protidemokratické, konzervativní a často antisemitské postoje, přičemž jeho literární činnost současně ustávala. Pozadí tohoto vývoje je podrobně nasvíceno v nejnovější monografii, o níž zde pojednáváme. **Cornelius Mitterer** (2020) zasazuje život spisovatele, který byl dosud zkoumán především z hlediska svých literárních a v menší míře publicistických textů či ve vztahu k rakouské moderně (srov. Pietzcker, 1997), do širšího středoevropského kontextu.

Mitterer, bývalý pracovník Institutu Ludwiga Boltzmanna pro dějiny a teorii biografie (Ludwig Boltzmann Institut für Geschichte und Theorie der Biographie) ve Vídni, začíná svou studii konstatováním dosavadního nedostatku v oblasti teoretického biografického výzkumu v německy mluvících zemích a zároveň se metodologicky distancuje od forem popisu životní dráhy a tzv. „lifewritingu“, které sugerují

kontinuální, kauzální biografii. Schaukalův veřejný ‚život' Mitterer tedy nechce zkreslujícím způsobem prezentovat jako chronologický sled určitých událostí, nýbrž na základě teorie sítí představit ve vzájemných vztazích vídeňské, mnichovské a berlínské moderny, což mu umožňuje zaměřit se na „přináležitost aktérů k různým kruhům, na jejich jednání a konkrétní přínosy kontaktů, jakož i na (literární) diskurzy kolující v těchto okruzích" (s. 45). Tento skutečně otevřený teoretický model, který je proto kompatibilní s jinými teoretickými koncepty, Mitterer zužuje použitím konceptu pole Pierra Bourdieua, aby tak „minimalizoval nebezpečí vycházející z přehlédnutí hierarchií a mocenských konstelací v důsledku ploché struktury sítí" (s. 38); v souladu s tím opakovaně zohledňuje rozličné formy a struktury kapitálu mezi jednotlivými aktéry literárního života. Další omezení vyplývá z povahy takto myšlených sítí, které jsou vlastně pouhými „momentkami": „Studie zabývající se podobnými sítěmi kontaktů jsou schopny zohlednit pouze synchronní výsek" (s. 40) autorova společenského a literárního života. Obraz, nabízející se po přečtení jednotlivých kapitol, nakonec pokrývá velkou část Schaukalovy aktivní činnosti a osvětluje jeho roli recenzenta, zprostředkovatele a (jen částečně úspěšného) sebepropagátora.

Korpus textů, s nimiž Mitterer pracuje, tvoří především Schaukalova korespondence a jeho esejistické texty. Rozsah autorovy korespondence, uložené v knihovně vídeňské radnice, a okruh osobností, s nimiž byl v kontaktu, je velmi rozsáhlý a lze je číst jako encyklopedii autorů evropské literární moderny. Zahrnuje mj. vídeňské autory z přelomu století (Hermann Bahr, Stefan Zweig, Arthur Schnitzler), autory pražské (Max Brod, Rainer Maria Rilke) a mnichovské moderny (Thomas a Heinrich Mannovi, Franz Blei, Otto Julius Bierbaum, Arno Holz) i geograficky vzdálenější kontakty (mj. Filippo Tomas Marinetti) a umělce (mj. Adolf Loos, Alfred Kubin). V jednotlivých kapitolách, které se zaměřují na vztahy s představiteli známých literárních skupin (George-Kreis, Jung-Wien) či literárních časopisů (*Jugend*; *Das Gewissen*), Mitterer ukazuje, že Schaukal navazoval četné kontakty především z pragmatických důvodů, aby využil vlivu oslovených osobností (především Thomase a Heinricha Manna) při vlastním hledání publikačních příležitostí a etabloval se tak v publikačním prostředí německojazyčné moderny.

Terminologií Pierra Bourdieua, o niž se Mitterer ve své studii důsledně opírá, se tak Schaukal pokoušel navýšit svůj – ekonomický, sociální, symbolický i kulturní – kapitál. První zmíněný přitom hrál zajisté nejmenší roli: Schaukal byl díky svatbě a svému postavení státního úředníka dobře zajištěn, a nebyl tak odkázaný na honoráře za své publikace (které stejně nebyly kdovíjak obrovské). Ke zvýšení sociálního a kulturního kapitálu měly sloužit spíše literární a umělecké známosti. Svědčí o tom (v publikaci popsané) pokusy o sblížení s hierarchicky výše postavenými osobnostmi jako např. šlechtičnou Marií von Ebner-Eschenbach, která pro Schaukala sice nebyla nijak zásadně důležitá z profesního hlediska, ale mohla svým dlouholetým přátelstvím se Schaukalem zvyšovat jeho společenskou prestiž. Nebo již zmiňované kontakty s bratry Mannovými, kteří byli v literárním provozu již etablováni a kteří Schaukalovi napomohli k publikaci v časopise *Simplicissimus* a ke kontaktu v nakladatelství Langen. Autor byl schopný se tímto způsobem prosadit v zásadních literárních médiích

(vedle časopisu *Simplicissimus* mj. *Wiener Rundschau*, *Ver Sacrum* a především *Jugend*) a vydavatelstvích (*Georg Müller*, *E. Pierson*, *Hermann Seemann*, *Insel*, *Wiener Verlag*). Jeho literárněkritická a esejistická činnost, při níž se neomezoval jen na soudobou literaturu a umění (věnoval se širšímu spektru epoch až k romantismu a klasicismu), z něj učinila respektovaného znalce literatury, jehož sami autoři vyhledávali, aby se díky jeho recenzi dostali do povědomí publika. Mitterer současně jasně ukazuje, že Schaukal svoji esejistiku a biografické portréty (mj. E. T. A. Hofmann a Karl Kraus) využíval jako prostředek k velmi dobře promyšlené sebestylizaci do oduševnělého básníka povzneseného nad všednodennost, aby posílil svůj vlastní status uvnitř literárního pole.

Mitterer však na základě četných dopisů ilustruje, že většina Schaukalových vztahů s jinými literáty trvala jen několik let a že to bylo způsobeno především tím, jak se Schaukal choval. V dopisech zjevně projevoval vysokou míru sebevědomí ve vztahu k vlastním literárním textům a elitářské chování umělce distancujícího se od společnosti a komercionalizované literatury. V mnoha případech rovněž konfrontoval své korespondenty i s ostrou kritikou jejich děl, kterou se snažil vyvážit některými pozitivními zmínkami. Pravděpodobně doufal, že tímto útočným přístupem získá uznání. Některé z těchto kontaktů (např. s Heinrichem a brzy poté s Thomasem Mannem) tak ustaly nebo se téměř nerozvíjely (Richard Dehmel). Aby se dostal do žádoucích uměleckých kruhů, nerozpakoval se opakovaně nadbíhat (jako v případě okruhu okolo St. Georga nebo Mladé Vídně a Hermanna Bahra, přičemž oba pokusy byly neúspěšné).

Po roce 1900 se Schaukalovi podařilo v německy mluvícím světě do jisté míry prosadit jako uznávaný autor, překladatel a kritik. Mitterer však ukazuje, že to přesto „nevedlo k trvalému upevnění jeho pozice na literárním poli“ (s. 224), neboť nebyl schopen se svými kontakty pracovat a po vypuknutí první světové války jich bylo stále méně. Rozpad monarchie a Schaukalův obrat k politice a dílem latentní, dílem i explicitní antisemitismus vedly k postupnému odmítání ze strany soudobých aktérů na poli literatury. Společnost Richarda Schaukala, založená v roce 1929 na podporu autorova díla v Rakousku, na této skutečnosti mnoho nezměnila. Kvůli odmítavému postoji k Německé říši navíc koncem třicátých let ztratila i svůj zbývající vliv.

Přestože si Mittererova monografie (možná až příliš opatrně) klade za cíl analyzovat pouze některé ústřední a časově omezené aspekty Schaukalova díla, daří se jí poskytnout čtenářům komplexní vhled do novinářských a marketingových strategií tohoto spisovatele, a tím odhaluje jeho prekérní koncept autorství. Zároveň monografie osvětluje mnohé aspekty literárního provozu na přelomu století – fungování rakouského a německého nakladatelského trhu, možnosti a nutnost autorského self-marketingu, i když tento pohled „do zákulisí“ může některé čtenáře svou střízlivostí zklamat. V neposlední řadě jsou vazby mezi Schaukalem, který pocházel z Brna, a spisovateli z Mnichova a Prahy příkladem toho, že vztahy moravských autorů na přelomu století směřovaly i jinam než jen do nedaleké Vídně. Pro další výzkum (nejen) o Schaukalovi je jistě přínosem první kompletní katalog

autorova díla, který nyní obsahuje jak literární a publicistické texty v knižní podobě, tak novinové a časopisecké publikace.

Přeložil Lukáš Motyčka

Cornelius Mitterer: *Richard Schaukal in Netzwerken und Feldern der literarischen Moderne*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2020, 302 s.

www.ipsl.cz